

Г. В. ГРИГОР'ЄВА,
М. К. АНІСЮТКІН

Пізньопалеолітичний комплекс стоянки Стінка I

По берегах Дністра і його притоках розташовані відомі молодовські стоянки і багато пізньопалеолітичних пам'яток Молдавії: атакська і сороцька групи, Рашків, Чутулешти I та ін. З кожним роком кількість відкритих палеолітичних пам'яток зростає. Тут ми даємо характеристику палеолітичній стоянці Стінка, приділяючи більше уваги її пізньопалеолітичному комплексу.

Палеолітична стоянка Стінка, відкрита 1964 р. і досліджувана протягом кількох сезонів (1965—1970 рр.), розташована на правому березі Дністра, поблизу с. Атаки Хотинського р-ну Чернівецької обл. Знахідки кам'яних виробів пов'язані з покривними відкладами IV надзаплавної тераси, поверхня якої дуже ерозована пізніми процесами і розчленована глибокими ярами. Значна частина цієї тераси, що тягнеться вгору вздовж річки від с. Атаки до першого глибокого ярка, по тальвегу якого тече струмок, що зветься Стінкою Малою, а західна частина — Стінкою Великою. До Стінки Малої, яка створює мис над с. Атаки, приєднується велика ділянка другої тераси. Палеолітичні вироби знайдені на західному схилі Стінки Малої над ярком, що місцеве населення називає Кам'яний яр.

На місцезнаходженні встановлена локалізація пізньопалеолітичного і муст'єрського комплексів, прив'язаних до різних ділянок.

Знахідки муст'єрського часу знаходяться в глибині тераси на західному схилі яру і займають південно- та південно-східну частини місцезнаходження, знахідки пізнього палеоліту — північну і північно-західну частини. Південний кордон пізньопалеолітичного поселення співпадає з північною окраїною муст'єрського. Вище по схилу безпосередньо на поверхні тераси зустрінуто поодинокі знахідки більш пізнього часу (непатинизовані кремневі вироби, фрагмент трипільської кераміки), що відносяться, можливо, до енеоліту чи неоліту.

На Стінці було закладено всього три розкопи, з них розкоп 1 охоплював центр та північну окраїну стоянки муст'єрського часу, розкоп 2 розташований на північ від першого, — центру пізньопалеолітичний і розкоп 3 (15 м на південь від розкопу 1) — південну окраїну середньопалеолітичної стоянки. Муст'єрський комплекс досліджено на площі 220 м², пізньопалеолітичний вивчено лише на 30 м². Це пояснюється тим, що муст'єрська стоянка Стінка I є двохшаровою, причому нижній шар залягає частково *in situ*, вироби епохи пізнього палеоліту перевідкладені.

Зупинимося на загальній стратиграфії місцезнаходження. На муст'єрській частині, розташованій більш вище по схилу, де знайдено нижнього шару не потерпіли значних переміщень, простежено таку стратиграфію: орний шар та сучасний ґрунт 0,2—0,3 м; темно-коричневий суглинок (верхній муст'єрський шар) 0,2—0,35 м; світло-коричневий суглинок з чорними примазками, кількість яких збільшується зверху вниз, 0,3—0,35 м; тонкий гумусований прошарок, товщина якого коливається від 2 до 4 см; вапняковий суглинок, а на крутих схилах яру оголюється галечник. По напрямку до пізньопалеолітичної ділянки,

на північ від розкопу 1 також відмічається виклинювання гумусованого прошарку, зникає вапняковий суглинок, в якому залягає нижній муст'єрський шар. У розкопі 2, де знайдено тільки кам'яні вироби пізньопалеолітичного часу, виявлена слідуєча стратиграфія: орний шар 0,2—0,35 м, коричнева глина 0,5—0,6 м; пісчана глина з галькою і гравієм. Між розкопами 1 і 2, віддаленими один від одного на відстань більш як 20 м, закладено два шурфи. У них виявлена така ж стратиграфія, як і в розкопі 2.

Межа пізньопалеолітичного місцезнаходження місцями досягає, як відзначалось вище, північної (північно-західної) околиці середньопалеолітичного поселення. Тут знахідки крем'яних виробів пізнього палеоліту починають зустрічатися на північних квадратах розкопу 1. Вони розсіяні майже по всій товщі і відділені від нижнього культурного шару муст'єрського часу прошарком в 10—15 см. Знахідки верхнього муст'єрського шару поодинокі, або їх нема зовсім. Все це може бути пов'язане з руйнуванням відкладів середньопалеолітичної епохи, мабуть, у пізньому палеоліті. Дане положення, здається, підтверджується і палінологічним аналізом зразків з відкладів розкопу 1 (муст'єрського) і шурфу, розташованого на пізньопалеолітичній ділянці. Якщо в першому випадку чітко простежується зміна характеру рослинності, яка представлена у нижньому муст'єрському шарі такими лісоутворюючими породами, як сосна (65—75%) і береза (24—35%), при певній відсутності широколистих, які з'являються тільки у верхньому муст'єрському шарі, то така картина не спостерігається у другому випадку. На пізньопалеолітичній ділянці, де пилок виявлено тільки в трьох зразках, широколисті породи зустрінуті як в нижній частині відкладів, які відповідають по рівню залягання нижньому муст'єрському шару, так і у вищележачих. У зразку з глибини 0,3 м (коричнева глина) є 46,9% деревісних порід, 43,6 — трав'янистих і 9,5% спор. Серед лісоутворюючих порід панували широколисті (56% — граб, ліщина, липа, в'яз і дуб), а останні представлені березою (21,8%), сосною (12,6%), вільхою і ялиною. На глибині 0,85—0,95 м в основі пізньопалеолітичного шару, відповідаючого за рівнем залягання нижній частині стерильного, — покрівля нижнього культурного шару розкопу 1. В пилку останнього також панували сосна (30,7%) і береза (59%), зустрінуто іву (7,7%) і ліщину (2,5%), переважає пилок трав'янистих рослин (90%), лісоутворюючі представлені сосною (65%), березою (10%), ліщиною (10%), грабом (5%), липою (5%) і в'язом. Широколистяні породи становлять тут 25%. У зразку з глибини 1,1—1,2 м, взятому з нижньої частини коричневої глини і відповідаючому по рівню нижньому муст'єрському шару розкопів 1 і 3, переважає пилок трав'янистих рослин (56,3%), деревісних (37,6%), спор (6%). Лісоутворюючі породи представлені сосною (84%), липою, березою, грабом, а також ялиною. Широколистні становлять 11,4%.

На пізньопалеолітичній ділянці в розкопі 2 і шурфах виразного культурного шару нема. Знахідки розвіяні по всій товщині відкладів, починаючи з пахоти. Спроба розділення кам'яних виробів по горизонталі виявилась безуспішною.

Однакові типи знарядь, нуклеусів і заготовок зустрічались на різній глибині. У ряді випадків знайдено окремі вуглики і поодинокі муст'єрські вироби (в шурфах), які відрізнялись від пізньопалеолітичних більш інтенсивною патиною, вивіреною поверхнею, а інколи і незначною окатаністю. Останнє не характерне для муст'єрських знахідок з розкопів 1 і 3.

Основу колекції пізньопалеолітичного комплексу становлять вироби, зібрані на поверхні і з розкопів. Більшість предметів мали незначну патину, окатаних нема зовсім. Як сировина використовувались жовачний і галечний кремій чорного і сірого кольорів (відношення

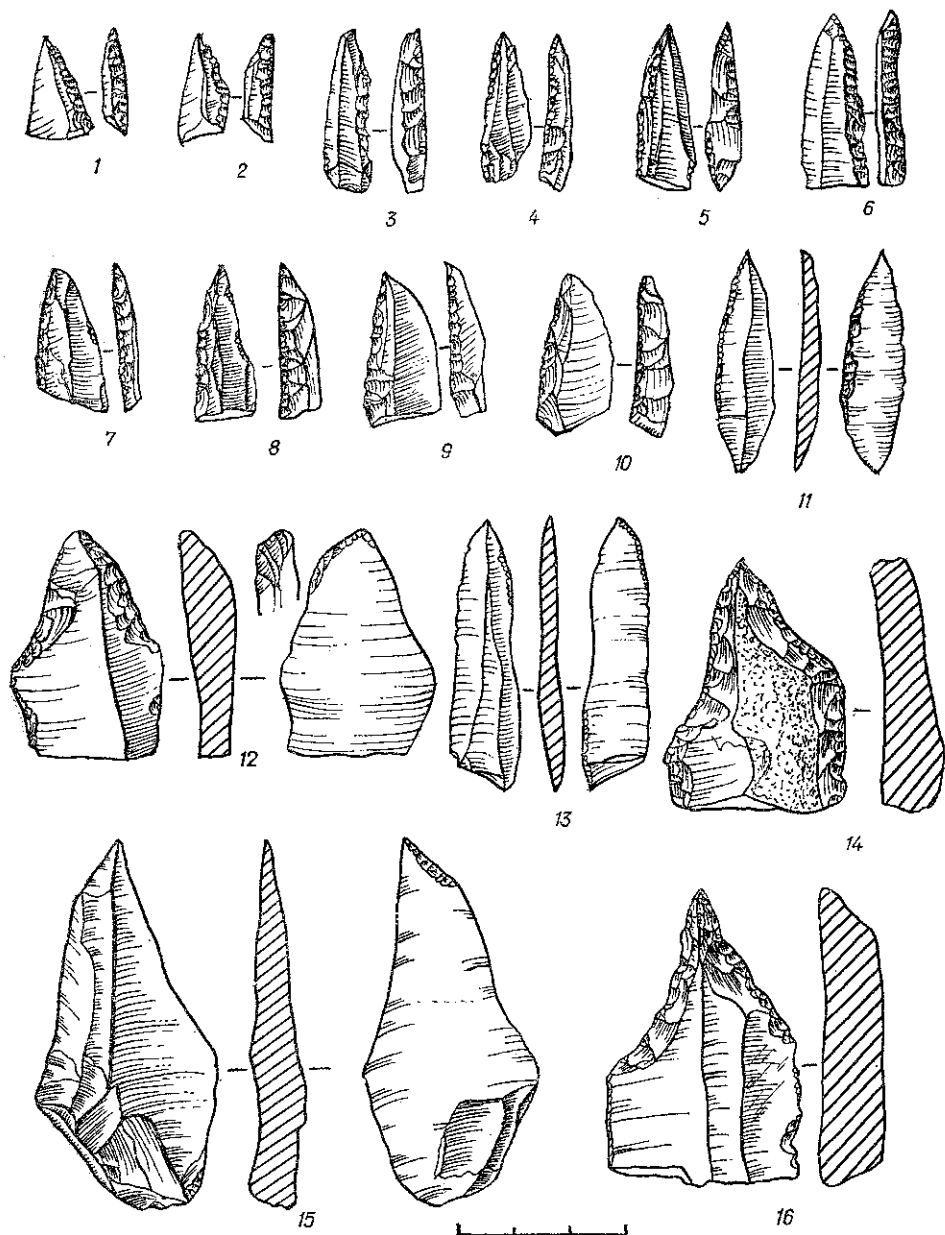


Рис. 1. Стоянка Стінка I. Вістря.

чорного крупнозернистого і сірого крейдяного кремю $\frac{1}{3}$, а на мустьєрській стоянці більшість виробів і відходів виробництва з чорного кремю).

Пізньопалеолітичний комплекс нараховує 560 кременів, з них 162 — підйомний матеріал і 398 кременів з розкопу і в шурфах. Знаряддя з розкопу і шурфів становлять 8% усієї кількості кремю.

Крем'яний інвентар представлений невеликими, але виразними серіями знарядь. Найбільш характерна група знарядь — різноманітні вістря (рис. 1). Це знаряддя, вироблені з невеликих (2—3 см довжиною, 0,8—1 см шириною) пластинок (рис. 1, 1—10). Зібрано 2 цілих і 8 уламків (верхніх кінців) вістрів. Усі вістря оформлені крутою притуплюючою ретушшю по одному краю, у одного екземпляра це

зустрічна ретуш, у другого — ретуш зрізає кінець і опускається на край. Ближче всього ці вістря нагадують вістря з Аносовки II (другий шар), хоч аносовські вістря тонше і тендітніше стінківських. Поодинокі екземпляри, що нагадують подібні вістря, є і в молдавських пізньопалеолітичних пам'ятках — Атаках II і Курішницях I. Поряд з вказаними знаряддями у Стінці знайдені поодинокі вістря, що відрізняються обробкою і формою: такий, наприклад, екземпляр з великого відщепу (рис. 1, 15) з скошеним ретушшю з брюшка кінцем і два вістря з пластинок, оформлені дрібною притуплюючою ретушшю з спинки і пригострюючої з брюшка (рис. 1, 11, 13). Ще два вістря з пластинок з широким масивним овальним кінцем, вістря в них оформлене вузькими продовгуватими фасетками (рис. 1, 12). І нарешті, ще два вістря повністю відрізняються від усіх. Вони з великих пластинок з добре виділеними жальцями (рис. 1, 14, 16). По краях у них нанесено пригострюючу і притуплюючу ретуш. Жальця ретушовані, а самий кінчик їх оформлено продовгуватими фасетками. Аналогічні знаряддя зустрічаються серіями у Рашкові VII. Їх використовували, мабуть, як проколки-свердла. Розміри: $4,8 \times 3,2 \times 0,8$ см і $4,1 \times 3,2 \times 1,2$ см.

Дрібні пластинки з притупленим краєм поодинокі (3) і знайдені тільки в уламках (рис. 4, 1, 2). Дрібна притуплююча ретуш у них нанесена по одному краю. Відсутність виразних груп пластинок з притупленим краєм — факт значний, якщо взяти до уваги, що в молодовських стоянках вони представлені виразними серіями.

Серед інших знарядь значні групи становлять скребки й різці. Цікаво, що в Стінці скребків більше, ніж різців, звичайно ж на пізньопалеолітичних пам'ятках різці переважають над скребками.

Скребки (25) переважно з пластинок з рівними паралельними краями (8), які звужуються до основи (2). У шести скребків дрібна притуплююча ретуш спускається на бокові краї (рис. 2, 8), у двох — лезо ретушоване не тільки з спинки, а й з брюшка (рис. 2, 14). Один скребок з крупної широкої пластини має кругову ретуш (рис. 2, 10). Найвні два двойних скребки (рис. 2, 11). Скребки з відщепів (12) масивні, великі (рис. 2, 5, 12) і дрібні (рис. 2, 1—4, 6), у п'яти — ретушовані бокові краї. Два скребки з розколотих пополам гальок мають широкі робочі леза і близькі до скребел.

Різці різноманітні (21), серед них переважають бокові (8) (рис. 3, 1, 2, 8) і на куті зламані пластини (6) (рис. 3, 3, 4, 5, 6). У двох різців поперечні сколи нанесено на місці зламу пластинок. Інколи різці (2) плоскі; серединні (2) маловиразні (рис. 3, 9), з відщепів. Подвійні різці представлені трьома екземплярами (рис. 3, 7, 10.) Комбіновані знаряддя нечисленні — це скребки, різці (3) (рис. 4, 13, 14); скребки кінцеві, у двох ретушовані бокові краї, різці слідуючих типів: боковий на кутку зламані пластинки і серединний. Два скребки — вістря (рис. 1, 11, 12), точніше — свердла, оформлені по краях притуплюючою ретушшю, а на самому кінці вістря — вузькими продовгуватими фасетками.

Серед інших груп знарядь слід виділити ретушовані пластинки. З них пластинки з притупленим краєм (рис. 4, 1—4), довжиною 3,5—4 см. Ретуш, що оформляє краї, дрібна, притуплююча. Поодинокі пластинки з протилежною ретушшю зі спинки і з брюшка (рис. 4, 5). Небагаточисленні пластинки з пригострюючою ретушшю по краях, у них частіше ретушовано тільки один край. Майже виняток становлять дві пластинки, у яких великою ретушшю оформлені обидва краї (рис. 4, 10). Пластинки з виїмками маловиразні (рис. 4, 7, 8), у них звичайно ретушована виїмка. Тільки одним екземпляром представлена пластина з притуплюючою ретушшю на кінцях і по краю (рис. 4, 6). Основа її частково зламана. Ретушовані відщепи

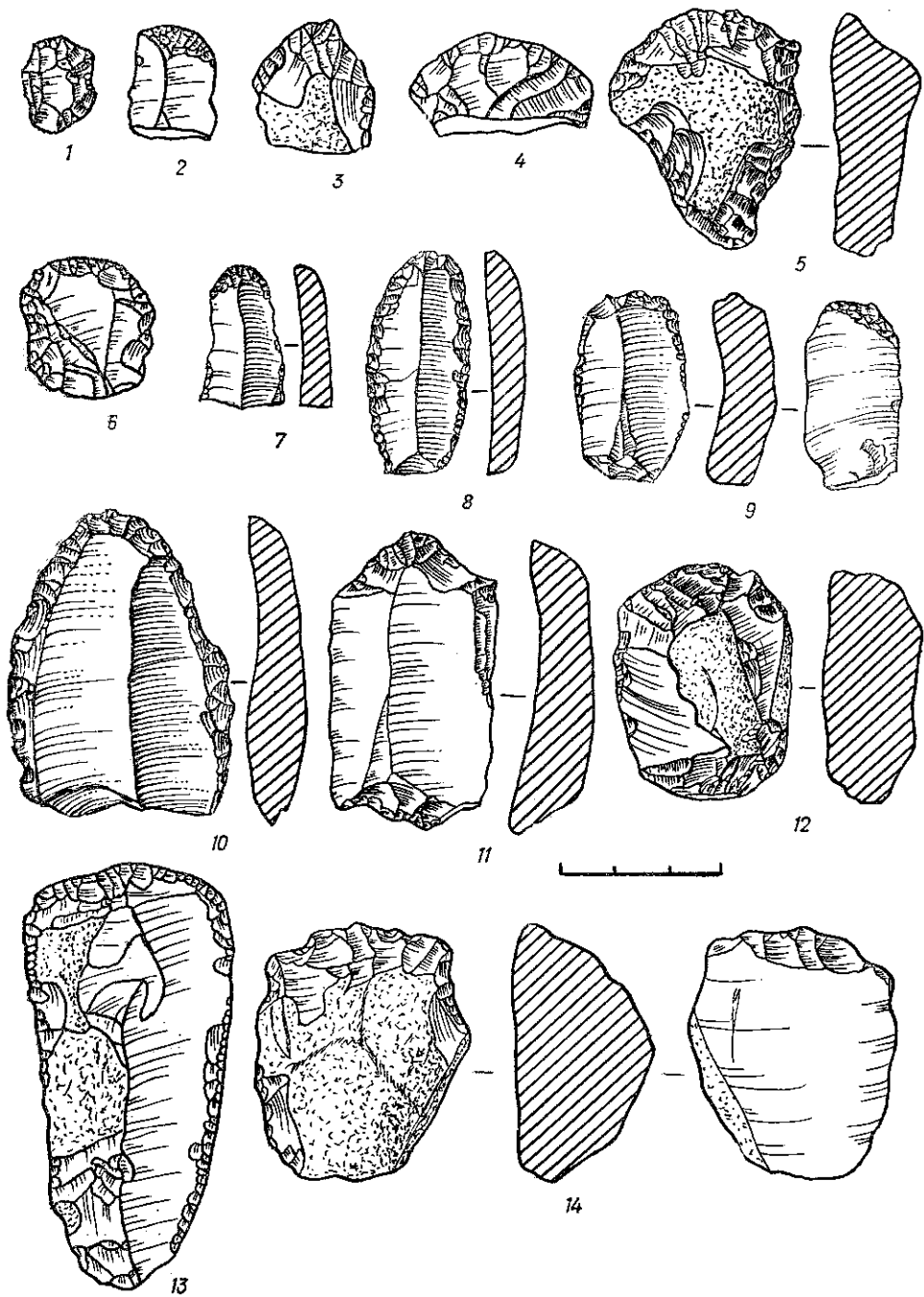


Рис. 2. Стоянка Стінка I. Скребки.

на Стінці частіше оформлені дрібною притуплюючою ретушшю тільки на окремих ділянках або по верхньому кінці. На стінці переважають пластинки, ретушовані пригострюючою або дрібною притуплюючою ретушшю. Круту притуплюючу ретуш під час оформлення пластинок не застосовували, але вона добре була відома мешканцям стоянки, про що свідчать вістря, у яких ретушований край утворював

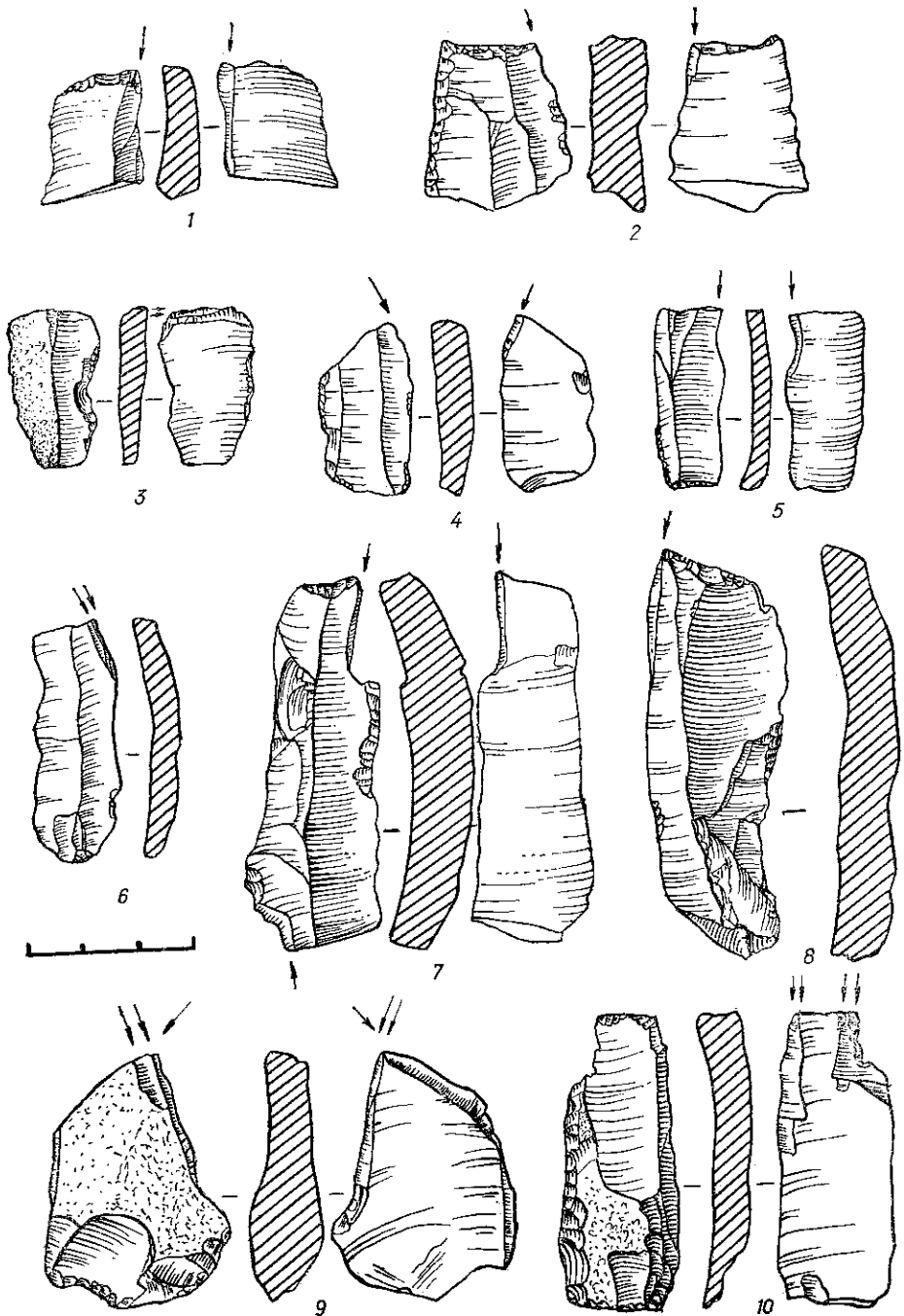


Рис. 3. Стоянка Стінка I. Різці:

1, 2, 8 — бокові; 3—6 — на куту пластини; 7, 10 — подвійні; 9 — серединний.

з брюшком майже прямий кут, а висота цього краю дорівнювала товщині пластинки.

Серед крем'яного інвентаря значну групу становлять нуклеуси. Більшість нуклеусів було призматичної форми і невеликих розмірів, 3—5 см довжиною, з різною кількістю і розташуванням площадок. Більш усього односторонніх одноплощадних нуклеусів (14), з скоше-

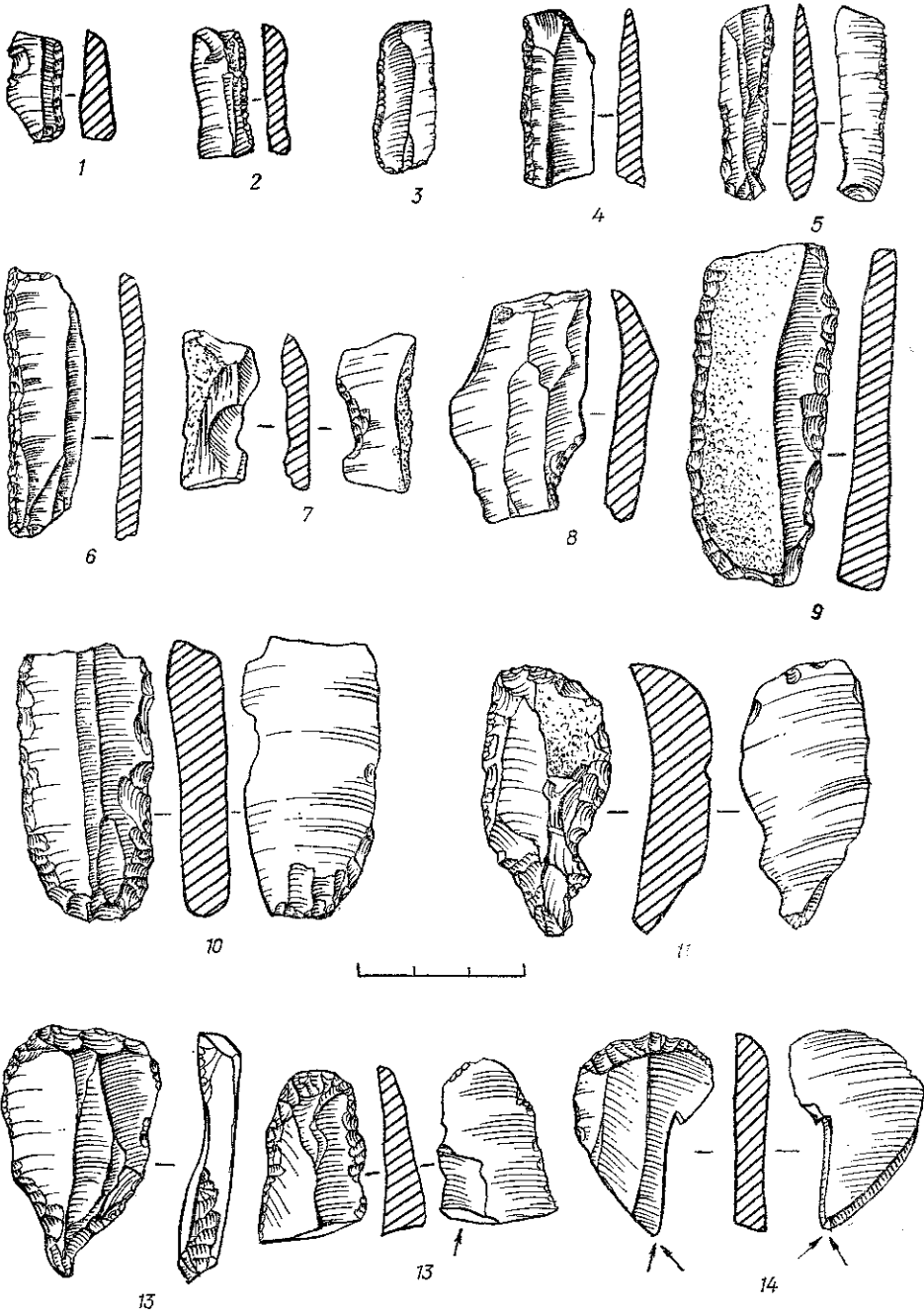


Рис. 4. Знряддя стоянки Стінка I:

1-6 — пластини з пригупленим краєм; 7-10 — пластини ретушовані; 11-14 — комбіновані знряддя.

ними площадками, сторона, протилежна сколюваній, покрита кіркою або безсистемними сколами. Наступну підгрупу становлять призматичні ядрища з зустрічними площадками (10). Вони масивніші і більші за одноплощадочні, 6—8 см довжиною, переважають зі скошеними площадками. Сколювання з цих нуклеусів робили в одній площині з двох зустрічних площадок. Серед інших екземплярів поодинокими ядрищами представлені нуклеуси з зустрічними і протилежними

площадкам; з площадками, розташованими під прямим кутом відносно один одного, зустрічними площадками і площадкою, розташованою під прямим кутом відносно двох інших. Одним екземпляром представлений клиновидний маловиразний нуклеус з бічним кріпленням і ретушню по краю. Така в загальних рисах характеристика крем'яного інвентаря стінківської пізньопалеолітичної стоянки.

Стінківська пізньопалеолітична стоянка — пам'ятка досить цікава, вона не схожа ні на одну з вже відомих стоянок, і в той же час саме у Стінці ми знаходимо елементи, які зустрічаються не в одній, а зразу в кількох різнокультурних пам'ятках. По-перше, це вістря, близькі до ановських (2 шар), але представлені там не одним, а трьома типами, поодинокі екземпляри таких вістрей знайдені і в стоянках Середнього Подністров'я: Курішниці (1 екз.) і Атаках II (1 екз.). Це і решковський тип вістрей-проколів з добре виділеним жальцем, в Рашкові VII вони різноманітні по формі і техніці обробки, у Стінці ж їх тільки дві. Привертає увагу і відношення скребків і різців у Стінці, правда, ця різниця незначна (скребків 30, різців 23, включаючи і комбіновані знаряддя), але якщо при дальших дослідженнях пам'ятки цей розрив буде зростати, то це дасть можливість казати, мабуть, про якусь господарську специфіку. Пам'ятки, де скребки переважають над різцями, зустрічаються не так вже й часто: тут можна згадати Рашків VII, як географічно найбільш близький, і ряд стоянок Костенківсько-Боршевського району: Костенки I (п'ятий шар), Тельманська (третій шар), Александрівська (нижній шар) та ін. На Стінці відсутні фауністичні залишки і вироби з кістки.

Зупинимось ще на одному моменті. Поряд з пізньопалеолітичною Стінкою знаходиться муст'єрська стоянка, яка, здається, повинна передувати описаній пам'ятці. Але у матеріалах хронологічно різночасових поселень не спостерігається загальних рис ні в техніці розщеплення, ні в оформленні знарядь, те ж слід сказати і про нуклеуси: вони зовсім різні і не мають нічого спільного між собою. Це ж стосується двох мікропластинок з дрібною ретушню по краях, які знайдені у верхньому фінальному муст'єрському шарі. Таких форм немає у пізньопалеолітичному комплексі зовсім.

Кожен із нових відкритих пам'ятників у Середньому Подністров'ї повинен розглядатися передусім під кутом схожості з пам'ятками молодовської культури і Молодове I, V та ін. У Стінці є окремі знаряддя, які зустрічаються у молодовській культурі, але їх небагато, що не дозволяє з повною впевненістю відносити її до даної культури. При дальшому накопиченні матеріалів питання про культурну належність Стінки буде вирішено більш точно.

Г. В. ГРИГОРЬЕВА,
Н. К. АНИСЮТКИН

Позднепалеолитический комплекс стоянки Стинка I

Резюме

Палеолитическая стоянка Стинка, открытая в 1964 г. и исследовавшаяся в течение 1965—1970 гг., расположена на правом берегу Днестра, около с. Атаки Хотинского р-на Черновицкой обл.

Находки каменных изделий связаны с покровными отложениями четвертой надпойменной террасы, поверхность которой сильно эрозирована позднейшими процессами и расчленена глубокими оврагами.

На Стинке I установлена локализация позднепалеолитического и муст'єрского комплексов, приуроченных к различным участкам.

Позднепалеолитический комплекс насчитывает 560 кремней. Орудия составляют 8% всех кремней. Орудия представлены небольшими, но выразительными сериями. Самая характерная группа орудий — различные острия, затем идут скребки (скребков